

Lietuvos Rytų politika: ar turime savo viziją?

Rytų Europos studijų centras

2010 m. vasario 5 d. įvyko LR Seimo iniciatyva organizuota konferencija „Lietuvos Rytų politika“: ar turime savo viziją?“. Konferencijos metu Lietuvos politikai, diplomatai, ekspertai, politologai ir politikos apžvalgininkai aptarė Lietuvos Rytų politikos *status quo* bei NATO ir ES instrumentų panaudojimą Lietuvos Rytų politikoje. Šiame „Rytų Pulso“ numeryje Jūsų dėmesiui pristatome pagrindinių konferencijos pranešėjų pranešimus.

Pirmojoje „Rytų Pulso“ dalyje, skirtoje Lietuvos Rytų politikos *status quo* įvertinimui, pateikiami politologų dr. Arūno Molio, dr. Nerijaus Maliukevičiaus ir VU TSPMI doc. dr. Tomo Janeliūno pranešimai, kuriuose akcentuojami pagrindiniai Lietuvos užsienio politikos bruožai, pateikiamos rekomendacijos užsienio politikos formuotojams. Minėtuose pranešimuose Lietuvos užsienio politikos efektyvumas vertinamas analizuojant veiksnius, turinčius daugiausiai įtakos Lietuvos užsienio politikos formuotojams ir šalies gyventojams, verslo interesų santykį su užsienio politikos procesais (doc. dr. T. Janeliūnas). Dr. A. Molis savo pranešime siūlo rekomendacinio pobūdžio gaires Lietuvos Rytų politikai, o dr. N. Maliukevičius apžvelgia tikėtinas grėsmes, kylančias iš Rusijos humanitarinės politikos užsienio valstybėse ir šių grėsmių neutralizavimo būdus.

Antrojoje „Rytų Pulso“ dalyje Rytų Europos studijų centro ekspertai ir politologai Živilė Dambrauskaitė ir Vytis Jurkonis nagrinėja ES instrumentų Lietuvos Rytų politikoje panaudojimo galimybes, pavienių ES valstybių narių dvišalių ginčų su Rusija dinamiką bei potencialų ES vaidmenį šių ginčų sureguliuojime (Ž. Dambrauskaitė) bei kelia šiuos klausimus: ar dvišaliuose santykiuose su Baltarusija Lietuva turi aiškia, vertybinėmis nuostatomis pagrįstą politikos viziją? Ar Lietuvos užsienio politikoje efektyviai išnaudojamos turimos poveikio Baltarusijai priemonės? (V. Jurkonis).

2010 m. vasario 5 d. LR Seimo iniciatyva organizuotos konferencijos „Lietuvos Rytų politika: ar turime savo viziją?“ klausimų aktualumas ir ekspertų pateikiamos rekomendacijos turėtų sudominti Lietuvos užsienio politikos formuotojus ir prisidėti prie viešųjų diskusijų dėl Lietuvos Rytų politikos, skatinti didesnę visuomenės informuotumą apie Lietuvos užsienio politikos procesus.

I. Lietuvos Rytų politika: *status quo* įvertinimas

Verslo interesų ir užsienio politikos santykis: pusiausvyros paieška

Dr. Tomas Janeliūnas¹

VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas, Vilnius, Lietuva

Kas daro didžiausią įtaką užsienio politikai (jos formuotojams ir įgyvendintojams)?

Užsienio politika yra kiek kitokia, nei vidaus politika: egzistuoja gerokai didesnis atotrūkis tarp dominuojančių visuomenės preferencijų ir politikų nuostatų bei sprendimų (pvz., tyrimais patvirtinta: JAV visuomenė prioritetais užsienio politikoje įvardina amerikiečių darbo jėgos apsaugą, nelegalios imigracijos ir narkotikų įvežimo ribojimą, pasisako už daugiašalį bendradarbiavimą, ypač skatinamą JTO, kompromisus su sąjungininkais, sprendimų ir tarptautinių sutarčių laikymosi svarbą). Esama nemažai įvairių aiškinimų, kodėl skiriasi politikų „jautrumas“ vidaus ir užsienio politikoje. Vis dėlto dominuoja versijos, kad visuomenė užsienio politikoje yra per menkai informuota ir kaprizinga (per daug emocionali), kad reikėtų rimtai atsizvelgti į jos preferencijas.

Akademiškai įprasta skirti keletą skirtingo pobūdžio grupių darančių poveikį politikai, šios grupės dažniausiai pasižymi konkuruojančiais interesais ir motyvais. Pagrindinės poveikio grupės: verslo interesų grupės, profsąjungos ir visuomeninės organizacijos, ekspertai ir akademikai, viešoji nuomonė (visuomenė).

Tiriant poveikį užsienio politikai kiekybiniais tyrimais (Lawrence R. Jacobs and Benjamin I. Page, 2005) buvo gauti labai įdomūs rezultatai. Nustatyta, kad didžiausią įtaką JAV užsienio politikos formuotojams turi verslas: grubiai

¹**Dr. Tomas Janeliūnas** – Vilniaus Universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto dėstytojas, Tarptautinių santykių katedros docentas; Žurnalo Politologija redaktorius; Žurnalo Lithuanian Foreign Policy Review redaktorius; el. paštas: tomas.janeliunas@gmail.com

tariant, sąsaja yra tokia: 10 proc. padidėjus verslo paramai tam tikrai užsienio politikos nuostatai, 5 proc. padidėja ir užsienio politikos formuotojų parama. Ypač stiprus ryšys – tarp verslo nuostatų ir prezidento administracijos nuostatų. Gerokai mažesnė yra ekspertų įtaka užsienio politikos formuotojams: politikų nuostatos tik maždaug trečdaliu kinta ta linkme, kokią remia ekspertai. Profesjonistų poveikis dar mažesnis – dvigubai menkesnis nei ekspertų. O visuomenės nuomonė apskritai neturi įtakos užsienio politikos formuotojams.

Išvada: įvairios interesų grupės konkuruoja dėl to, kaip bus suprantamas ir formuluojamas „nacionalinis interesas“ ir šioje konkurencijoje į transnacionalinę veiklą orientuotas verslas, turintis interesų užsienio politikoje, turi daugiausiai įtakos užsienio politikos formuotojams.

Variable	All Policymakers	House	Senate	Administration
Constant	0.375 (1.09)	-0.067 (1.16)	2.986 (1.72)	0.304 (1.40)
Public _t	0.03 (0.04)	0.10* (0.04)	0.03 (0.06)	-0.08 (0.05)
Business _t	0.52** (0.04)	0.43** (0.05)	0.43** (0.07)	0.71** (0.06)
Labor _t	0.16** (0.04)	0.19** (0.05)	0.21** (0.07)	0.04 (0.05)
Experts _t	0.30** (0.05)	0.28** (0.05)	0.31** (0.07)	0.31** (0.06)
Adjusted R ²	0.88	0.86	0.72	0.82
Number of cases	482	482	482	482
F significance	842.65**	716.25**	308.67**	559.12**
df	481	481	481	481

Note: Entries are unstandardized coefficients from OLS regressions (standard errors in parentheses), with the percentage of government officials who took a given position as the dependent variable and the percentages of members of each of the listed groups who took that position in the same year as independent variables. ** $p < .01$ and * $p < .05$ (two-tailed test).

Kieno nuomonė svarbi Lietuvos užsienio politikos įgyvendintojams?

Dauguma pareigūnų (Užsienio reikalų ministerija) patikimiausia laiko akademinio elito ir ekspertų nuomonę (77 proc.), visuomenės nuomonės apklausas (56 proc.) bei žiniasklaidos informacinius pranešimus (53 proc.). Minėdami, kokiais šaltiniais dažniausiai remiasi priimdami sprendimus, pareigūnai teigė, kad dažniausiai naudojami akademinio elito ir ekspertų nuomone (79 proc.), kuriai beveik prilygo žiniasklaidos informacinių pranešimų analizė (77 proc.). Visuomenės nuomonės apklausomis dažniausiai besinaudojantys teigė 48 proc. pareigūnų.

Įdomu, kad tarp nepatikimiausių šaltinių pareigūnai įvardino visuomenės rinktų atstovų – Seimo narių – pozicijas. Seimo nariais pasitikėtų tik 21 proc. pareigūnų, o jų nuomone priimdami sprendimus remiasi dar mažiau – 16 proc.

Nuomonės kanalas	Patikimiausias	Dažniausiai remiamasi
Akademinio elito ir ekspertų nuomonė	77	79
Visuomenės nuomonės apklausa	56	77
Žiniasklaidos informaciniai pranešimai	53	48
Diskusijos su NVO ir interesų grupėmis	40	28
Susitikimai su piliečiais, viešos diskusijos	29	24
Seimo narių pozicijos	21	17
Nuomonių redakcinės skiltys žiniasklaidoje	12	16
Piliečių laišakai, skambučiai	11	8
Draugų, pažįstamų nuomonė	4	4
Piketai ir demonstracijos	0	0
Kita	1	1

Šaltinis: Milda Celiešiūtė, "Žiniasklaidos ir visuomenės poveikio prielaidos Lietuvos užsienio politikai", 2009.

Ar verslo interesai geriausiai atspindi „nacionalinius interesus“?

Daugelis tyrimų rodo (ir politinė praktika sufleruoja), kad grynai technokratiniai ar racionalūs argumentai (kas „nešališkai“ būtų geriausia valstybei) ne visuomet lemia politinius sprendimus. Tačiau, ar visuomet „*tai, kas gerai verslui, gerai valstybei*“? Sėkmingas verslas išties didina valstybės ekonominę galią, visuomenės ir valstybės gerovę. Tačiau verslo interesai tikrai ne visuomet sutampa su viešaisiais interesais, o ypač – trumpalaikiai pelno siekio interesai, kurie gali nesutapti su ilgalaikiais nacionalinio saugumo interesais. Todėl pasiduoti verslo interesų atstovavimo logikai reiškia iš nacionalinio lygmens nusileisti į vietinį lokalių, sektorinių ar net atskirų įmonių interesų lygmenį. Tokie atvejai, kuomet vardan trumpalaikių verslo interesų priimami svarbūs užsienio politikos sprendimai, visuomet didina ilgalaikių negatyvių pasekmių riziką. Galima prisiminti kad ir kontroversijas dėl JAV-Irako karo ir už šito karo šalininkų matomus verslo, ypač naftos kompanijų, „šešėlius“. Vienos įmonės ar vieno sektoriaus interesai niekada negali būti iškeliami aukščiau visos tautos nacionalinių interesų, kurie grindžiami visų pirma tautos saugumo ir progresyvos plėtros, o ne pelno siekiais.

Vis dėlto: Transnacionalinių korporacijų ir verslo interesų grupės yra aktyvios ir gerai organizuotos lobistinės grupės, nes jos turi stiprią motyvaciją: pelną.

Ar įmanoma kitaip? Bene nešališkiausios ir racionaliausios yra ekspertinės ir akademinio elito nuomonės užsienio politikos klausimais. Vis dėlto, net ir ekspertinės pozicijos (ypač tokiose šalyse kaip JAV) gali būti naudojamos verslo interesų propagavimui ir argumentavimui.

Koks idealus santykis tarp užsienio politikos ir verslo interesų?

Idealiu atveju užsienio politika turi sudaryti sąlygas kuo teisingesnei verslo konkurencijai tiek vidaus, tiek užsienio rinkose: tam yra jungiamasi į tarptautinės laisvos prekybos organizacijas, mažinamos techninės, tarifinės kliūtys, ir t.t.

Tačiau riba tarp tinkamų sąlygų sudarymo ir atskirų verslo sektorių (ar net įmonių) interesų protegavimo yra labai sąlyginė. Ji ypač iškraipoma mažose rinkose, kur konkurencija ir taip minimali. Šiuo atveju nutolimas nuo idealaus laisvos rinkos modelio tarptautiniu mastu yra proporcingas rizikai, kad bus ginama ir saugoma ne bendra verslo aplinka, o konkretus verslo subjektas. Lietuvos atveju ši rizika ypač didelė, nes Lietuvoje labai mažai verslo sektorių, kuriuose vyrauja ištis skaidri ir konkurencinga aplinka. Svarbiausiuose Lietuvos pramonės sektoriuose dominuoja oligopolinės struktūros. Net tokie iš pažiūros didžiulės konkurencijos sektoriai kaip maisto pramonė susiduria su įtarimais dėl neskaidrios konkurencijos ir kartelinių susitarimų. Todėl nesunku peržengti ribą ir, vietoje tinkamų verslui sąlygų kūrimo, nusileisti iki konkrečių verslo subjektų interesų gynimo. Nesant skaidrios vidaus rinkos šie iškraipymai tik dar labiau didina susisaistymo su specifinių verslo struktūrų interesais riziką.

Lietuvos užsienio politika turi dar vieną savybę, kuri verčia abejoti, ar užsienio politikoje galima prioritetu išsikelti verslo interesų gynimą. **Lietuvai būdinga itin maža vadinamoji „paklaidos riba“.** Didelės arba saugios valstybės turi galimybę daryti tam tikras klaidas užsienio politikoje nepatirdamos didelių grėsmių ar neigiamų pasekmių savo saugumui. Pavyzdžiui, galima pripažinti, kad JAV sprendimas veltis į karą Irake buvo nesėkmingas, tačiau iš esmės neturėjo įtakos ilgalaikiam JAV saugumui. Tuo tarpu Lietuvos pažeidžiamumas itin aukštas, todėl bet kokia klaida užsienio politikoje gali skaudžiai atsilipti. Būtent dėl to šalys, kurių „paklaidos riba“ yra maža, taip jaudinasi dėl savo užsienio politikos sprendimų. Ar tinkamai elgėmės į ES ir Rusijos derybas dėl naujos partnerystės sutarties įtraukdami savo išlygas? Ar reikėtų Lietuvos prezidentei vykti į Maskvą gegužės 9-ąją? Tokie klausimai nekelia jokių „audrų“ didesnėse valstybėse, kurioms tai – tik einamieji klausimai. Mums beveik kiekvienas panašus klausimas – tarsi gyvybės ir mirties reikalas. Mes labai jautrūs galimoms užsienio politikos klaidoms, todėl reikėtų vengti rizikos daryti klaidas pataikaujant labai subjektyvių interesų turinčioms verslo struktūroms. Tai tas pats, kaip užstatyti vienintelį savo būstą tam, kad galėtume investuoti į didelės rizikos investicinį fondą.

Būtent todėl Lietuvos užsienio politikos ir verslo santykis turėtų būti kuo neutralėsnis: ginti Lietuvos verslo subjektus, kaip kad yra ginamas

kiekvienas Lietuvos pilietis užsienyje; išnaudoti visas mūsų turimas struktūrines priemones, kurias mums suteikia narystė PPO, ES ir kitose organizacijose, kad mūsų verslininkai, eksportuotojai nebūtų diskriminuojami ir vykdyti kitas būtinas diplomatinės paramos funkcijas. Nereikėtų paversti užsienio politikos ir diplomatų ne valstybės, o atskirų kampanijų verslo ambasadoriais.

Užsienio politika turi išlikti nacionalinius interesus ginančia politika, o ne vidaus ekonominės politikos instrumentu ar verslo interesų grupių įrankiu pelnui didinti bei verslo rizikai mažinti. Kur kas protingiau būtų verslo struktūras perspėti apie galimas rizikas ir „prilaikyti“, jei matoma, kad jis dėl savo ambicingos ir agresyvios veiklos gali padidinti visos šalies pažeidžiamumą. Diplomatai ir užsienio politikos analitikai analizuojantys bendresnes tendencijas galėtų suteikti informacijos apie gresiančias problemas užsienio rinkose ar globaliose finansų ir ekonomikos sistemose. Tai verslui padėtų papildyti turimą informaciją ir suvokimą apie verslo procesus bei geriausiai prisitaikyti prie tarptautinės aplinkos pokyčių, išnaudoti atsiradusias galimybes. Politinė parama gali skaudžiai atsiliiepti, jei ji dirbtinai apeis natūralius verslo mechanizmus, tokia parama verslui tėra trumpalaikė iliuzija.

Lietuvos Rytų politika: jos stiprybės ir silpnybės

Dr. Arūnas Molis¹

Baltic Defence College, Tartu, Estija

Nors ir dažnai kritikuojami, Lietuvos diplomatai iš esmės teisūs, sakydami, jog ir jų iniciatyva sutelktomis ES pastangomis pavyko užtikrinti, kad nedidėtų skaičius šalių, negerbiančių Gruzijos teritorinio vientisumo, kad būtų nuspręsta pradėti dialogą su Baltarusija dėl vizų režimo palengvinimo, kad didesnę politinę pagreitį įgytų Rytų partnerystė, o Moldovai būtų teikiama skubi finansinė ir politinė parama. Vis dėlto, pažvelgus į Rytų kaimynystėje vykstančius procesus, į pažangą, kurią demokratijos kūrimo ir rinkos reformų srityje šios šalys padarė per pastaruosius dešimt-penkiolika metų, galima konstatuoti, jog šešiose rytinėse ES kaimynėse politinė ir ekonominė situacija praktiškai negerėja. Visame Pietų Kaukaze stiprėja autoritarizmas, neišspręstas nė vienas išaldytas konfliktas. Kremlius, lanksčiai ir laiku taikydamas ekonominės bei politinės paramos instrumentus, regioną iš esmės pavertė savo įtakos zona. Tuo tarpu dauguma ES lyderių nei domisi, kas regione vyksta, nei sutinka su mūsų, lenkų, švedų siūlymais liberalizuoti vizų režimą, kalbėti apie galimą Rytų kaimynių prisijungimą prie ES. Todėl, kad ir kaip norėtume, savo Rytų politikos kol kas dar negalima laikyti sėkminga.

Aišku, yra objektyvių priežasčių, dėl kurių mūsų Rytų politika ir negalėjo būti šimtu procentu efektyvi. Ne vien nuo Lietuvos priklauso, kada Vakarų instrumentai savo intensyvumu, efektyvumu, dydžiu bei kitais parametrais bent prilygs Rusijos iniciatyvoms. Antras svarbus aspektas – visos Europos kaimynystės politikos (EKP) šalys yra suverenios, todėl, kiek mes besistengtume, kai kuriems procesams nei mes, nei ES vis tiek neturėsime lemiamos įtakos. Šios šalys balansavo ir toliau bandys balansuoti tarp Rytų ir Vakarų.

Kalbant apie priemones, pradėti **būtų galima nuo sutarimo, kas ir už ką atsakingas Lietuvoje**. Neseniai Užsienio reikalų ministerijoje sukurtas Rytų kaimynystės politikos departamentas. Toje pačioje ministerijoje veikia ir vystomojo bendradarbiavimo ir paramos demokratijai departamentai. Krašto apsaugos ministerijoje yra partnerystės ir paramos programų skyrius, veikia daugybė nevyriausybinų organizacijų, kurios savo tikslais taip pat įvardija

¹ **Dr. Arūnas Molis** – Baltijos Gynybos Koledžas (angl. *Baltic Defence College*), Tartu (Estija): dėstytojas, Baltijos gynybos koledžo Tarptautinių santykių katedros vedėjas; el. paštas: arunas.molis@bdcol.ee

pilietinės visuomenės plėtrą Rytų kaimynystės šalyse. Jau nekalbant apie tai, kad savo nuomonę dėl Lietuvos Rytų politikos turi parlamentas ir aukščiausi šalies vadovai bei jų patarėjai. Kažką, matyt, veikia ir žvalgybos, saugumo tarnybos, bendradarbiavimą su Rytinėmis kaimynėmis plėtoja ūkio, energetikos, transporto ministerijos. Tačiau kas koordinuoja visą Lietuvos veiklą Rytinės kaimynystės šalyse? Kas generuoja idėjas, užsiima mokslo ir nevyriausybinį institucijų skatinimu, kas, pagaliau, nustato prioritetus ir skirsto pinigus?

Prie kol kas neatliktų namų darbų galima priskirti ir darbą Vakaruose. Kalbėdami apie trišalius Rytų kaimynystės šalyse vykdomus projektus, mūsų diplomatai džiaugiasi bendromis Lietuvos, Baltarusijos ir Ukrainos iniciatyvomis, į kurias kartais įtraukiama Lenkija. Bet juk tai, ką mes vieni ar net kartu su lenkais galime padaryti visoje Rytų kaimynystėje, yra tik lašas tų šalių poreikių jūroje. Lietuva turėtų siekti platesnės koalicijos, pasitelkti daugiau ir įtakingesnių partnerių iš Šiaurės bei Vakarų Europos. Dirbti Briuselyje, Berlyne, Paryžiuje, kad ES netaikytų tos pačios bendradarbiavimo logikos santykiuose su Ukraina bei Gruzija ir santykiuose su Azerbaidžanu bei Šiaurės Afrikos šalimis. Be to, kodėl nepagalvojus apie geografinį arba funkcinį užduočių pasiskirstymą regione su latviais, estais, tais pačiais lenkais? Pradėjus specializuotis tam tikroje šalyje (Baltarusijoje, Kaliningrado srityje) ar sektoriuje būtų įmanoma pasiekti, kad mūsų *ad hoc* priemonės konkrečioms problemoms spręsti taptų tęstinėmis, turinčiomis ilgalaikį poveikį, naudingomis ne tik vietos opozicijai, jaunimui ar verslininkams, bet visai tos šalies visuomenei.

Jau ne kartą kalbėta, jog **konkretūs nacionaliniai interesai (tokie, kaip ekonominis saugumas, energetinė nepriklausomybė, politinis savarankiškumas) turėtų būti siejami su vertybiniais laisvos rinkos kūrimo, demokratijos plėtros, pagarbos žmogaus teisėms ir panašiais principais.** Vis dėlto, tam tikrą praktinę dilemą šiame kontekste galima nesunkiai išvelgti. Kitaip tariant, sunku įsivaizduoti, jog aktyviai keliant demokratinių reformų, skaidrumo ir panašius „vertybinius“ reikalavimus, pavyks susitarti dėl patikimo energetinio išteklių tiekimo, teisinio bendradarbiavimo ar kitų mums svarbių klausimų su Rusija ir kai kuriomis Pietų Kaukazo šalimis. Kai kas šiame kontekste siūlo pažiūrėti į Vokietiją, šiandien reikalaujančią iš Maskvos ir Minsko tik „pagerintų“ verslo sąlygų savo bendrovėms. Esą, kol tai nerūpi didžiosioms ES šalims, ir mes galėtume pamiršti nerealius reikalavimus ir pradėti rūpintis verslo ryšių stiprinimu. Kažin ar tai būtų teisinga taktika. Ji būtų greičiau trumparegiška, ilguoju laikotarpiu nuvilianti tiek mus, tiek mūsų Rytų kaimynes. Dar blogiau tai, jog po kelerių metų vėl grįžti prie kelis dešimtmečius deklaruotos pagarbos laisvei ir pilietinei demokratijai gali būti vėlu.

Netolerancija autoritarizmui ir korupcijai turėtų būti taikoma tiek santykiuose su Rusija ir Baltarusija, tiek santykiuose su taip vadinamomis „provakarietiškomis“ Rytų kaimynystės šalimis. Toks

principas turėtų galioti tiek bendraujant su oficialia valdžia, tiek su opozicija. Kitaip galima būtų abejoti mūsų pačių požiūriu į šias vertybes. Šie principai turėtų būti tiesiogiai susiję ir su teisiniais įsipareigojimais: privalome išreikalauti ES ir Rytų kaimynystės šalių susitarimo ne tik dėl to, ką ES duos, bet ir dėlto, kas, ką ir iki kada turi padaryti, kas už ką atsakingas; sutarimo, kokiais kriterijais remiantis bus vertinama pažanga reformų vykdymo srityje, ko šalys neteks jei neįvykdys savo įsipareigojimų. Lygiai taip Lietuva turėtų siekti, kad Briuselis taip pat aiškiai įvardintų, kokius reikalavimus EKP šalys turi įvykdyti, kad ES atvertų visą ar bent dalį savo rinkos, pradėtų derybas dėl narystės bloke ar panašiai. Kitaip tariant, mūsų tikslas turėtų būti ne ES reikalavimų Rytinėms kaimynėms švelninimas, bet realios reformos regione. Kol kas apsiribodavome apčiuopiamą greitą naudą teikiančiais bendros sienų apsaugos ar bendram istoriniam ir kultūriniam paveldui puoselėti skirtais projektais. Pastarųjų sėkmę vertinome pagal tai, ar priekaištų dėl lėšų panaudojimo neturi valstybės kontrolė, ar „užsidėjome plusą“ partnerių akyse. Jei aukščiau minėtų pokyčių nebus išsireikalauta iš Rytų kaimynystės šalių ir ES, Lietuvos parama iš esmės ir toliau dažnai bus tik laiko ir pinigų švaistymas.

Santykiai su Rusija buvo, yra ir greičiausiai išliks vienu didžiausių Lietuvos užsienio politikos rūpesčių. Neabejotina, jog agresyvi retorika bei konfliktų provokavimas šiame kontekste yra neperspektyvūs. Vis dėlto, turime nemažą santykių su Maskva patirtį, kuri byloja, jog kartą nusileidus Kremlui nebeįmanoma pakeisti jo požiūrio ir politikos. Todėl sunku pasakyti, ar nereagavimas į kontraversiškus aukščiausių šalies pareigūnų pasisakymus ir neretai „baudžiamąją“ politiką mūsų atžvilgiu padės užtikrinti stabilų pieno produkcijos, mėsos ir kitokį eksportą į Rusiją, ar užtikrins mums energetinį saugumą, ar dėl to daugiau nekils konfliktų pasienyje. Greičiau atvirkščiai – nebandant bendromis ES pastangomis pakeisti situacijos Rusijoje, pakeisti didžiųjų ES šalių požiūrio į Rusiją, nesusipratimų, ginčų, blokadų, boikotų ir panašių nesutarimų grėsmė ne mažės, o didės. Todėl didiesiems partneriams Lietuva galėtų pabandyti įrodyti, jog ilgalaikėje perspektyvoje santykius su Rusija pablogina ne aktyvūs ir savalaikiai veiksmai, bet nuolaidžiavimas ir pasyvumas Rytų kaimynystės šalyse.

Rusijos humanitarinė politika Lietuvoje – grėsmių šaltinis?

Dr. Nerijus Maliukevičius¹

Europos integracijos studijų centras, Vilnius, Lietuva

Tam, kad mūsų Rytų politika būtų efektyvi būtina suprasti Rusijos politiką Lietuvos ir viso posovietinio regiono atžvilgiu. Šiuo metu mes dažniausiai šnekame apie energetinį saugumą, po karo Gruzijoje prabilome ir apie karines grėsmes. Tačiau egzistuoja ir kita diskusija dėl Rusijos užsienio politikos, kurioje kalbama apie informacinius karus, istorijos revizijas, tačiau neaišku į kokį Rusijos užsienio politikos „stalčiuką“ reiktų šiuos procesus „dėti“, kaip juos analizuoti? T.y. nėra atsakymo, kokios tai politikos apraiškos.

Pastaraisiais metais Rusijos užsienio politikoje pastebima įdomi tendencija – prašnekta apie humanitarinę užsienio politikos dimensiją: pvz. 2010 m. sausio pabaigoje Rusijos užsienio reikalų ministras Sergėjus Lavrovas, apžvelgdamas 2009 m. svarbiausius užsienio politikos darbus, pareiškė, jog ypatingas dėmesys nuo šiol bus skiriamas humanitarinei politikai. Jis tai pavadino „Rusijos užsienio politikos modernizacija“.

Tokia politika Kremlui šiandien tampa dar vienu įtakos išlaikymo (ar net didinimo) posovietinėje erdvėje įrankiu. Įtakos, apie kurią 2008 m. prašneko Dmitrijus Medvedevas savo penkių punktų doktrinoje.

Koks turinys suteikiamas tokiai humanitarinei politikai? Mus turėtų jaudinti, kuo, Kremliaus įsivaizdavimu, humanitarinė dimensija skiriasi nuo humanitarinės intervencijos, ypač karo Gruzijoje kontekste?

Toks susirūpinimas nėra nei perdėtas, nei kažkuo naujas – apie tokį laisvą sąvokų interpretavimą Kremliuje devyniasdešimtųjų viduryje jau rašė tarptautinės teisės specialistai: akademiniam „Humanitarinės pagalbos žurnale“ pasirodė straipsnis „Humanitarinis rūpestis ar imperinės ambicijos? Rusija ir jos „artimas užsienis“.

Tokį nepasitikėjimą pakurstė paties Kremliaus svarstymai ir ieškojimai: pvz. 1992 m. Rusijos užsienio reikalų ministerijos oficialiame žurnale „Diplomatičeskij Vestnik“ pasirodė garsaus Rusijos politikos eksperto Sergėjaus Karaganovo straipsnis, kuriame autorius priminė, jog visa posovietinė teritorija – tai išskirtinių Rusijos interesų zona, o čia gyvenantys rusakalbiai gali pasitarnauti siekiant ilgalaikių užsienio politikos tikslų (vėliau šios idėjos buvo pavadintos „Karaganovo doktrina“). 1995 m. tuometinis Rusijos užsienio reikalų

¹ **Dr. Nerijus Maliukevičius** – viešosios įstaigos Europos integracijos studijų centro (EISC) direktorius; el.paštas: maliukevicius@yahoo.com

ministras Andrėjus Kozirevas net pareiškė, jog “gali pasitaikyti ir tokių atvejų, kai prireiks panaudoti karinę jėgą siekiant apsaugoti savo tėvynainius”. Noriu priminti, jog tai dar Jelcino, o ne Putino ar Medvedevo era.

Humanitarinė dimensija Rusijos užsienio politikoje – tai šiuolaikinis Kremliaus bandymas pritaikyti vakarietišką „švelniosios galios“ koncepciją. Bet Rusijoje mes turime netikėtų sąvokų transformavimo pavyzdžių, kai demokratija tampa suverenia demokratija, o viešasis administravimas – valdžios vertikale. Paradoksalu, tačiau apie humanitarinius užsienio politikos instrumentus pastaraisiais metais vienas iš pirmųjų prašneko Modestas Kolerovas, kurį 2005 m. Vladimiras Putinas paskyrė Tarpreigioninių ir kultūrinių ryšių su užsienio valstybėmis valdybos prie Rusijos prezidento administracijos vadovu. Tokį “vanagą” nuo 2007 m. pakeitė “balandis” – Molotovo anūkas ir buvęs paskutinio KGB vadovo Vadimo Bakatino padėjėjas Viačeslavas Nikonovas ir jo vadovaujamas fondas “Ruskij Mir”.

Kaip Rusija apsibrėžia humanitarinę politiką?

Paskutinėje Rusijos užsienio politikos apžvalgoje humanitarinė dimensija suskirstoma į keturias sritis:

1. Žmogaus teisės;
2. Tėvynainių interesų apsauga;
3. Konsulinė veikla;
4. Kultūros ir švietimo politika;

Plius

5. Žiniasklaida.

Rusijos užsienio politikos koncepcijoje: Rusija siekia “apsaugoti Rusijos piliečių ir tėvynainių teises ir interesus užsienyje; [...] plėsti ir stiprinti rusų kalbos ir kultūros erdvę; [...]; skatinti rusų kalbos mokymąsi; [...] konsoliduoti tėvynainių organizacijas; [...] tvirtai priešintis neofašizmo apraiškoms, [...] bandymams perrašyti istoriją [...] ir II Pasaulinio Karo išdavas”.

Siekdami suprasti Rusijos humanitarinės politikos fenomeną Latvijos ekspertai iniciavo tarptautinį tyrimą, kuriame dalyvavau kartu su Geopolitinių studijų centru.

Apžvelkime Lietuvai aktualius šio tyrimo rezultatus.

Žmogaus teisių (tiksliau – rusakalbių) apsauga

Rusijoje aiškiai apibrėžtas skirtumas tarp “tolimojo užsienio” ir “artimojo užsienio” bei būtinybė ginti rusakalbius “artimajame užsienyje”. Kalbant apie „artimąjį užsienį“ daug dėmesio skiriama diskusijoms viešojoje erdvėje dėl šių valstybių gebėjimo užtikrinti rusakalbių teises ir nepalankaus šių valstybių

(galimai vykdančių diskriminacinę politiką rusakalbių atžvilgiu) įvaizdžio formavimui.

Ar tai ir Lietuvos problema? Su šiuo klausimu susijęs tam tikras viešosios nuomonės paradoksas. Nors Rusijos viešojoje erdvėje Lietuvos veiksmai užtikrinant rusakalbių teises vertinami nepalankiai (Lietuva užima antrąją vietą po Latvijos pagal numanomą rusakalbių diskriminaciją), Lietuvoje gyvenantys rusakalbiai jiems sudarytas sąlygas vertina palankiai.

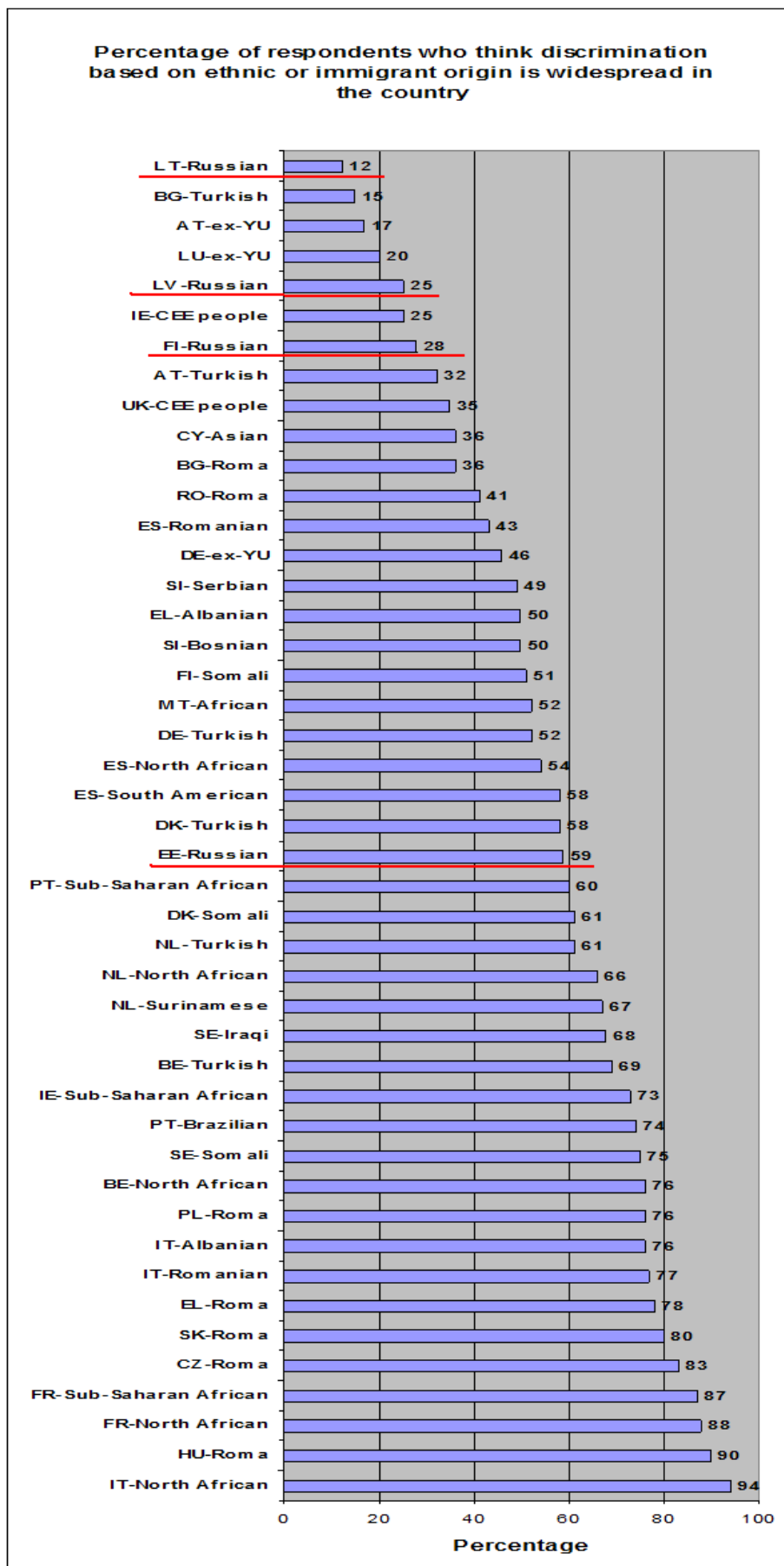
Kurioje iš buvusių sovietinių respublikų labiausiai pažeidžiamos rusakalbių teisės?

Latvija	67%
Lietuva	60%
Estija	54%
Gruzija	29%
Ukraina	27%
Uzbekistanas	14%
Kazachstanas	13%
Azerbaidžanas	12%
Tadžikistanas	12%
Moldova	11%
Turkmenistanas	11%
Armėnija	7%
Baltarusija	4%
Negaliu atsakyti	18%

Šaltinis: Л. Седов, Страна и мир. 06.05.2006

Tačiau kaip patys rusakalbiai vertina situaciją?

Šaltinis: MIDIS: European Union Minorities and Discrimination Survey 2009.

Skirtumai tarp Lietuvos rusakalbių ir Rusijos visuomenės vertinimo liudija sąmoningas pastangas formuoti nepalankų Lietuvos įvaizdį. Stiprinant nepalankų visuomenės požiūrį į artimojo užsienio valstybes, kaip rusakalbius sąmoningai diskriminuojančias šalis, visų pirma siekiama sukelti abejonių naujų valstybių suverenumu, t.y. jų gebėjimu apsaugoti tautinių mažumų teises.

Kokiais būdais įgyvendinama tokia politika? Pirmiausiai per problemos internacionalizaciją. Sovietiniais laikais egzistavo Sąjunginė kultūrinių ryšių su užsienio šalimis draugija, kurią 1957 m. pakeitė Draugystės ir kultūrinių ryšių su užsienio šalimis draugijų sąjunga. Analogiškai, 2008 m. buvo įkurtas Demokratijos ir bendradarbiavimo institutas, kuris turi filialus Paryžiuje ir Niujorke. Viena pagrindinių tokių institucijų užduočių – demokratijos būklės užsienio valstybėse stebėseną ir esminių problemų kėlimas. Tokią Rusijos politiką galima apibūdinti Edvardo Lucaso terminu „šiuolaikinis „whataboutizmas“. Tokia politika leidžia atremti užsienio valstybių kritiką dėl demokratijos ar žmogaus teisių problemų Rusijoje argumentuojant, kad pačios kritikuojančios valstybės anaipol nėra išsprendusios visų su šiais klausimais susijusių problemų. Šiuolaikinis Rusijos „whataboutizmas“ dažnai būna nukreiptas į rusakalbių situaciją Baltijos šalyse.

Nepaisant to, kad patys rusakalbiai nelaiko savęs diskriminuojama tautine mažuma, Rusijos pareigūnų retorikoje šis klausimas išlieka aktualus.

Sergėjaus Lavrovo 2009 m. balandžio mėn. interviu BBC rusų tarnybai:

„Deja, daugelis mūsų partnerių apsimeta negirdį mūsų. Jau beveik dvidešimt metų mes šnekame apie rusakalbių diskriminaciją Baltijos valstybėse. Situacija čia ne tik nepasikeitė, bet būtent iš čia į Europą ritasi nauja ksenofobijos banga.“

Pagalba tėvynainiams

Už Rusijos teritorijos ribų šiuo metu gyvena apie 26-30 milijonų rusų. Pusė jų gyvena buvusiose sovietinėse respublikose. 2008 m. 636 tūkst. gyveno Latvijoje; 343 tūkst. Estijoje ir tik 168 tūkst. Lietuvoje.

Rusų diaspora yra specifinė – ji susiformavo ne dėl ekonominių, o dėl politinių priežasčių. Paprastai tokie žmonės išsaugo norą grįžti į tėvynę, tačiau šiuo metu tos tėvynės nebeliko – nei carinė Rusija, nei Sovietų Sąjunga nebeegzistuoja, o noras grįžti į šiuolaikinę Rusiją, kaip parodė Rusijos tėvynainių persikėlimo programos rezultatai, yra labai silpnas.

Šiandien Kremliaus darbas su tėvynainiais remiasi keliais principais:

- Pirma, lojalumo šiuolaikinei Rusijai stiprinimas tėvynainiams liekant užsienyje: nuo švelnaus (istorija; politinė kultūra) iki formalaus (tėvynainių kortos ar net pilietybė).
- Antra, tėvynainių organizacijų konsolidavimas bei efektyvios socialinės tinklinės struktūros sukūrimas. Tai pasitarnautų konkreitiems užsienio politikos tikslams.

Minėtas tarptautinis tyrimas atskleidė, jog kai kuriuose valstybėse tokia politika jau giliai įsišaknijo – Latvijoje, Armėnijoje jau nuo seno veikia

Roszarubezhcentrai ir Russkiy Mir – kitose (pvz. Lietuvoje), ji tik pradeda materializuotis.

Kodėl tokia politika iki šiol buvo nesėkminga Lietuvoje?

- Neskaitlinga ir ne taip lengvai manipuliuojama rusų bendruomenė. Lietuvoje pagrindinis taikinyt turėtų būti didieji miestai: Vilniuje, Klaipėdoje ir Visagine gyvena apie 89 proc. visų rusų.
- Rusakalbių nesugebėjimas politiškai ir pilietiškai mobilizuotis: pvz. 2008 m. Seimo rinkimuose Rusų sąjunga gavo 11,357 balsų, t.y. 0.92 proc., o tai itin mažai, lyginant su lenkų mažumos politine mobilizacija.
- Socialinis-organizacinis tinklas – nėra aišku, kas yra svarbiausia skėtinė organizacija Lietuvoje. 2009 m. duomenimis, prie Rusijos ambasados Lietuvoje veikia vieša konsultacinė taryba, kuriai pirmininkauja Adrejus Fominas, kuris atstovauja Lietuvos rusakalbiams tėvynainių kongresuose ir yra Pasaulinės Rusijos užsienyje gyvenančių tėvynainių koordinacinės tarybos narys. Tačiau egzistuoja ir kitos organizacijos, pretenduojančios į koordinuojančios organizacijos vaidmenį: Lietuvos rusų visuomeninių organizacijų koordinacinė taryba, Tėvynainių visuomeninių organizacijų koordinacinė taryba, Rusų mokyklų mokytojų asociacija. Tokios padėties svarbiausias iššūkis – konkurencija dėl finansų, numatytų Darbo su tėvynainiais programoje 2009-2011 (šie finansai skiriami per vietines koordinacines tarybas).

Dėl šių priežasčių Lietuvos rusų tautinė mažuma mėginama telkti alternatyviomis priemonėmis: per virtualų socialinį-organizacinį tinklą internete (pvz. Ruskij Mir; www.rusorg.lt; www.rusmir.lt), informacinę paramą (“Baltiskij Mir”, regioninis redaktorius Andrejus Fominas; “Vestnik Saatechistvinika”).

Kas vyksta šioje erdvėje? Rusijos politiką Lietuvos informacinėje erdvėje galima vadinti “atminties geopolitika”, šioje erdvėje egzistuoja tokios institucijos kaip “Istorinės atminties fondas” ir cirkuliuoja visa serija dokumentinių filmų bei literatūros, kuria siekiama stiprinti rusakalbių ryšius su Rusija, ir silpninti jų emocinius ryšius su gyvenamąja vieta.

Visa tai užgožia pozityvius bendradarbiavimo su Rusija projektus, tokius kaip:

1. Lietuvos ir Rusijos istorikų komisijos darbą nuo 2006 m.
2. Kapinių klausimų derinimą – sovietinių karių Lietuvoje ir lietuvių tremtinių Rusijoje kapaviečių apsaugos klausimus.

Kultūros ir švietimo politika

Mokyklų situacija ir rusų kalbos mokymas mokyklose taip pat iliustruoja tai, kad rusų tautinė mažuma ir rusų kalba Lietuvoje nėra diskriminuojamos:

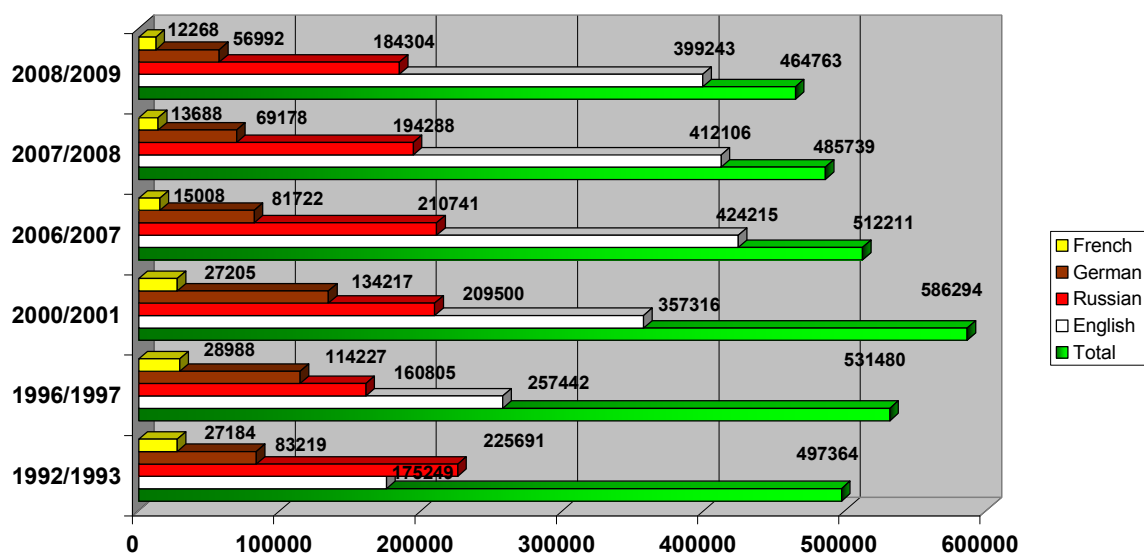
rusakalbiai tėvai vis labiau linkę savo vaikus leisti į lietuviškas mokyklas, o rusų kalba tebeužima antrąją vietą po anglų kalbos lietuviškose mokyklose.

Number of school students

Mokslo metai	Bendras moksleivių skaičius	Moksleivių skaičius lietuviškose mokyklose	Bendro moksleivių skaičiaus dalis (procentais)	Moksleivių skaičius rusiškose mokyklose	Bendro moksleivių skaičiaus dalis (procentais)	Moksleivių skaičius lenkiškose mokyklose	Bendro moksleivių skaičiaus dalis (procentais)
2008/09	464763	426398	92.4%	19673	4.3%	15073	3.3%
2006/07	511212	470104	92.0%	23370	4.6%	17600	3.4%
2004/05	536120	489361	91.2%	27026	5.0%	19507	3.6%
2001/02	579741	520291	89.7%	37481	6.5%	21710	3.8%
2000/01	586294	522569	89.1%	41162	7.0%	22303	3.8%
1995/96	508887	446336	87.7%	55237	10.8%	17898	3.5%

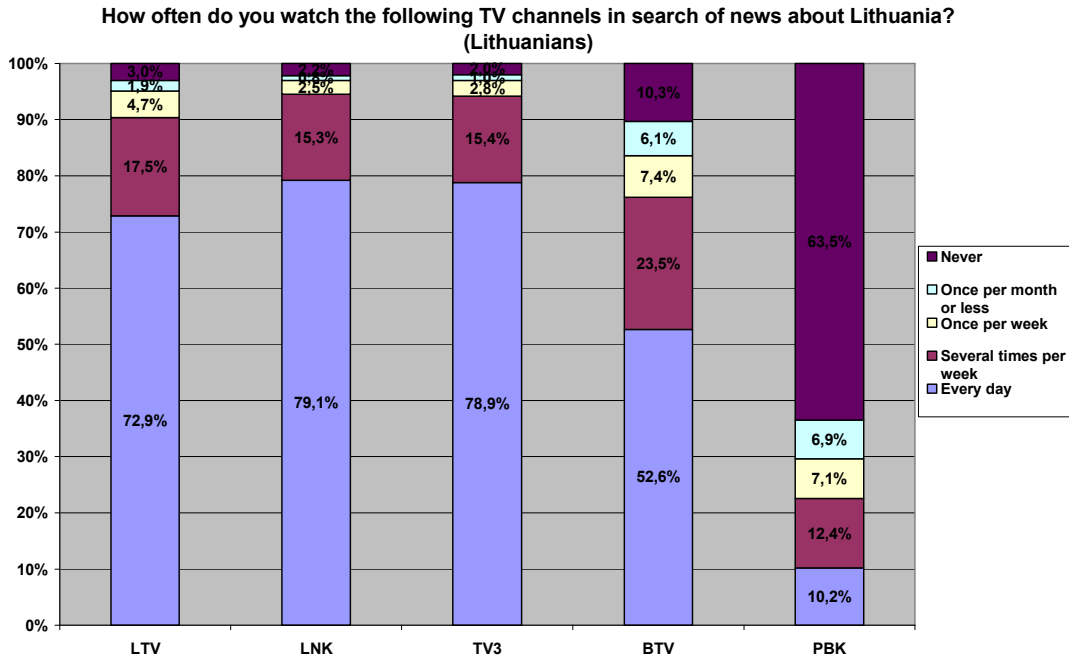
Šaltinis: The Ministry of Education and Science of the Republic of Lithuania.

*Dynamics of learning foreign languages in schools**

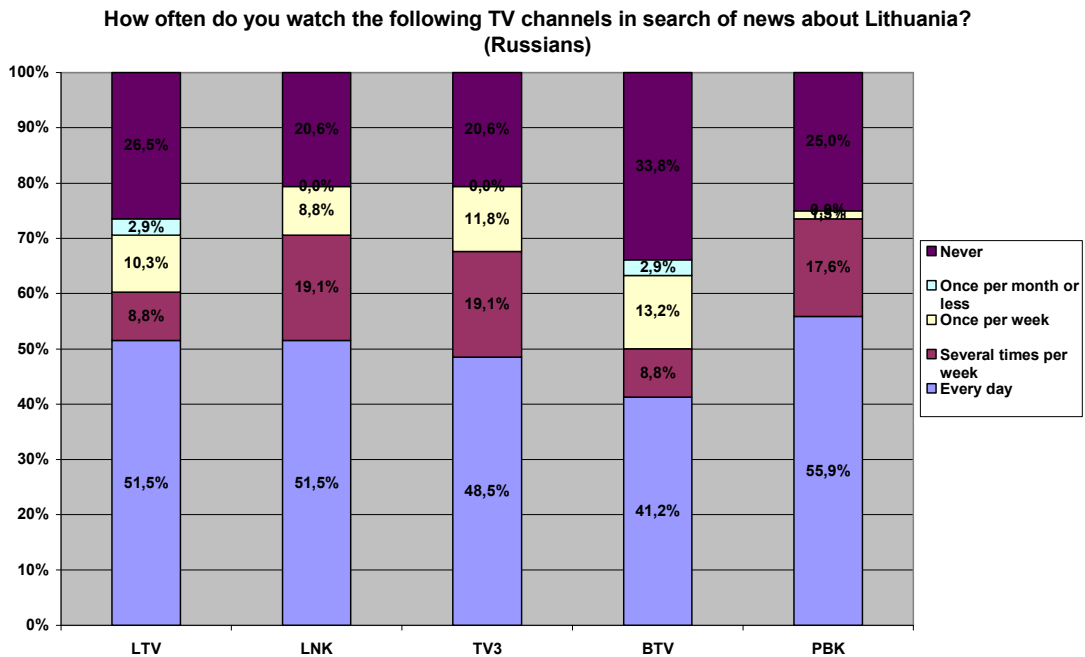

Žiniasklaida

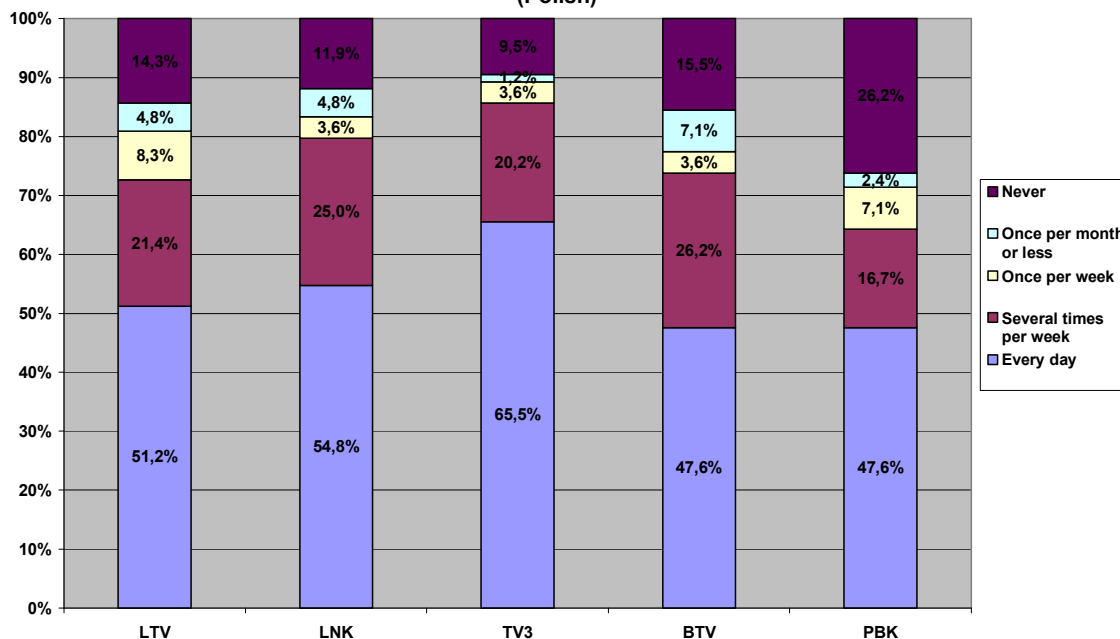
Lietuva iš esmės tebėra televizinė visuomenė (televizija yra pagrindinis kasdienės informacijos šaltinis). Šiuo aspektu įdomus ir svarbus santykinai ypač aukštus reitingus turinčio televizijos kanalo PBK (Первый Балтийский канал) fenomenas. Apie 20 proc. lietuvių, 74 proc. Lietuvos rusų ir 65 proc. lenkų Lietuvos vidaus naujienas sužino būtent iš šio šaltinio.

Šaltinis: Nerijus Maliukevičius, Rusijos informacijos geopolitikos potencialas ir sklaida Lietuvoje. VUL, 2008.

How often do you watch the following TV channels in search of news about Lithuania?
(Polish)

Šaltinis: Nerijus Maliukevičius, Rusijos informacijos geopolitikos potencialas ir sklaida Lietuvoje. VUL, 2008. 103.

Televizijos žiūrėjimo preferencijos tarp skirtingų tautybių atskleidžia tai, jog lietuviai bei rusai su lenkais Lietuvoje gyvena skirtingose informacinėse erdvėse, ir todėl informaciją apie mūsų istoriją bei šiandieninę politinę realybę gauna iš labai skirtingų šaltinių.

Kas vyksta žiniasklaidos erdvėje – Suomijos pavyzdys. Kaip informacinė erdvė gali būti naudojama tautinės rusų mažumos konsolidavimui, galima pailiustruoti Suomijos pavyzdžiu. 1986 m. strateginiame dokumente „Kompleksinis ideologinio darbo su Suomija planas“¹, sukritikavus ankstesnes propagandos priemones, teigta, kad būtina išnagrinėti vietos žiniasklaidos rinkos specifiką ir rasti galimybę kabeliniais tinklais suomiams transliuoti valstybinę „Pirmojo kanalo“ televiziją. Be to, Estijos radijas ir televizija buvo įpareigoti kurti televizijos produkciją suomių kalba, kuri, kartu su kita produkcija (spauda, knygomis), nemokamai arba už simbolinį mokestį būtų pateikiama Suomijos rinkai. Plane buvo numatyta Suomijoje įsteigti kompaniją, kuri platintų Sovietų Sąjungos vaizdo produkciją. Turėjo būti suaktyvinta „nevyriausybių“ organizacijų veikla. Be to, ypatingas dėmesys turėjo būti skiriamas propagandiniam darbui su jaunimu – tam turėjo praversti estradinės

1 Žг. О комплексном плане идеологической работы на Финляндию на 1987–1989 годы. Пост. С-та ЦК Ст34/6с, 30-12-1986, №. / Советский Архив: КПСС, идеология и и пропаганда. Сос. Буковский, Владимир <<http://archive.2nt1.com/pdfs/ideolog/ct34c86.pdf>>.

muzikos atlikėjų gastrolės ir populiariausių Sovietų Sąjungos kino filmų rodymas Suomijos kino teatruose.

Rekomendacijos

- Šiandien humanitarinė politika „artimajame užsienyje“ Rusijai – savotiška masto ekonomija, t.y. tai kas jau įgyvendinta Latvijoje ar Moldovoje be didelių finansinių ar žmogiškųjų kaštų gali būti pritaikyta Lietuvai.
- Tokios humanitarinės politikos objektų (Rusijos kaimynių) atsakas turėtų būti kolektyvinis: turi būti formuojamos „informacinės koalicijos“ šiai politikai analizuoti ir jai priešintis.
- Vertėtų svarstyti bendro Baltijos valstybių informacinio projekto (pvz., anglakalbis TV kanalas arba daugiakalbis interneto portalas) įgyvendinimo galimybes.
- Būtina padėti Vakarams iššifruoti Rusijos humanitarinės politikos sampratą: pvz. aiškinant pasitelkti dvigubų standartų problema (Britų tarybos veiklos Rusijoje komplikacijos); taip pat pademonstruoti Rusijos humanitarinės politikos ir Sovietų Sąjungos analogiškos politikos panašumus.
- Itin svarbu nesupriešinti tautinių mažumų – jas traktuoti kaip mūsų, o ne Rusijos, tėvynainius. Todėl itin reikšmingas yra rūpinimasis jų socialinėmis bei kultūrinėmis problemomis (parama jų kultūrinėms organizacijoms, programoms).
- Šiame kontekste svarbus yra ir lenkų tautinės mažumos klausimas – daugeliu atveju, jų tapatybė yra sovietinė ir jie kartu su rusų tautine mažuma tampa Rusijos humanitarinės politikos taikiniu.

II. NATO ir ES instrumentai Lietuvos Rytų politikoje

Lietuvos ir Rusijos santykiai: Ar išmokome naudotis ES instrumentais?

*Živilė Dambrauskaitė¹,
Rytų Europos studijų centras, Vilnius, Lietuva*

Kokios ES valstybės narės susiduria su problemomis dvišaliuose santykiuose su Rusija? Kokio pobūdžio tai nesutarimai?

Dvišaliai prekybos ir diplomatiniai konfliktai tiek su Rusija, tiek su kitomis trečiosiomis šalimis ES valstybėms narėms nėra naujiena. Kalbant išimtinai apie dvišalius ginčus su Rusija, vienokių ar kitokių nesutarimų yra turėjusios beveik pusė ES valstybių narių. Nesutarimų geografija įvairi ir iš esmės nepriklauso nuo to, kokios politikos Rusijos atžvilgiu laikosi valstybė narė. Tai yra, dvišalių nesutarimų su Rusija yra turėjusios tiek didžiosios, tiek mažosios; tiek naujosios, tiek senosios ES valstybės. Prekybinių, diplomatinių ar politinių ginčų su Rusija yra patyrusios tiek pragmatiškus ir gerus santykius su Rusija palaikančios šalys, tiek šalys, kurių santykiuose su Rusija vyrauja įtampa. Išsamų dvišalių ginčų sąrašą pateikti nėra lengva, nes iš esmės kol kas neegzistuoja joks ES formatas kaip nors registruojantis ar vertinantis tokius ginčus. Tačiau galima įvardinti bent dešimtį viešojoje erdvėje nuskambėjusių ginčų:

Bulgarija – ginčas dėl galimo išankstinio dujų tiekimo susitarimų peržiūrėjimo, Rusijos grasinimai kiaulienos importo draudimu.

Danija – ginčas dėl Danijos paramos Čėčenijai: diplomatinis spaudimas iš Rusijos pusės, Danijos nevyriausybinė organizacijų ir įmonių diskriminavimas.

Estija – „bronzinio kario“ incidentas. Įtariamasis riaušių Taline skatinimas, Estijos ambasados Maskvoje užblokavimas, kibernetinė ataka, prekybos ir transporto embargas, diskriminaciniai geležinkelių tarifai.

¹ **Živilė Dambrauskaitė** – Rytų Europos studijų centro Politikos analizės ir tyrimų skyriaus vedėja; el.paštas: zivile.dambrauskaite@eesc.lt

Čekija – naftos tiekimo sutrikimai, šietini su JAV priešraketinės gynybos sistemos elementų galimu dislokavimu Čekijos teritorijoje.

Suomija – žaliavinės medienos eksporto tarifai.

Vokietija – naftos tiekimo nutraukimas, siekiant palankesnių Rusijos kompanijoms kainų, ir skrydžių Rusijos oro erdve ribojimas.

Latvija – diskriminaciniai geležinkelių tarifai, žuvies produkcijos embargas.

Lietuva – naftos blokada, diskriminaciniai geležinkelio tarifai, pieno produkcijos ir vežėjų ginčas, Mažeikių naftos incidentas.

Nyderlandai – prekybiniai ginčai dėl vaisių, daržovių ir gėlių importo, jau pasirašytų sutarčių peržiūrėjimas (Shell kompanija).

Lenkija – „mėsos“ ginčas.

Švedija – Rusijos žaliavinės medienos eksporto tarifai.

Jungtinė Karalystė – BP ir Shell susitarimų su Rusijos valstybės kontroliuojamomis kompanijomis peržiūrėjimas, Litvinenko nužudymo tyrimo sunkinimas, British Council veiklos apribojimas Rusijoje ir diplomatinis ginčas.

Pagal pobūdį dvišalius ginčus galima suskirstyti į keletą kategorijų:

Grynai komercinius ginčus: tarp atskirų Rusijos ir ES valstybių kompanijų, tokiuose ginčiuose Rusijos kompanijos (su Rusijos valstybės parama) siekia pagerinti prekybos sąlygas arba pergrupuoti ES valstybių investicijas ir infrastruktūrą.

Energetinius ginčus: Tokie ginčai gali būti grynai komercinio ar politizuoto pobūdžio, Rusijai siekiant politinių tikslų arba tiesiog padidinti tiekimo kainas.

Techninius-prekybinius: taip pat siekiant politinių tikslų arba sukurti geresnes sąlygas Rusijos kompanijoms tam tikrose ūkio šakose.

Diplomatinis konfliktus: susijusius su ekstradicijos klausimais arba istoriniais nesutarimais (politinio pobūdžio).

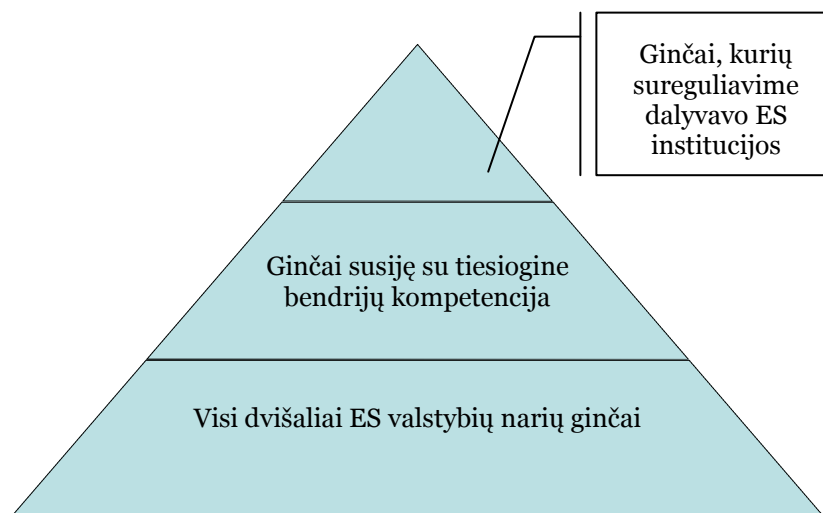
Pamokos Lietuvai:

- Tai, kad dvišalių ginčų dinamika iš esmės nesusijusi su ES valstybių narių Rusijos politika (pragmatiška ir kritiška) rodo, kad pragmatiškų ar artimų santykių su Rusija deklaravimas neužtikrina, kad pavyks išvengti dvišalių ginčų. Kitaip tariant, argumentas, kad Lietuva turėtų atsisakyti kritikos Rusijos atžvilgiu (dėl žmogaus teisių, tarptautinės teisės pažeidimų ar įsipareigojimų nesilaikymo) tam, kad pagerintų dvišalių santykių klimatą, yra nepagrįstas. Dvišalius ginčus su Rusija nulemia Rusijos komerciniai, istoriniai, ar kiti interesai, o ne bendras dvišalių santykių klimatas. Todėl didelė dalimi Lietuvos politika Rusijos atžvilgiu turėtų prasidėti ne Rytuose, o Vakaruose (siekiant kurti mechanizmus, kurie teisiškai ir techniškai padėtų išvengti dvišalių ginčų su Rusija ir juos sureguliuoti).
- Tai, kad Lietuva (ar išimtinai „naujosios“ ES narės) anaipol nėra vienintelės ES valstybės, susiduriančios su dvišalių santykių problemomis santykiuose su Rusija, galėtų padėti Lietuvai „parduoti“ ES vaidmens stiprinimo dvišaliuose konfliktuose su trečiosiomis šalimis iniciatyvas Briuselyje. Nuo 2005-2006 m. ryški dvišalių ginčų dažnėjimo

ir intensyvėjimo tendencija tiesiogiai palietė ne tik „Šaltojo karo kares“, bet ir „pragmatiškasis“ Rusijos partneres.

ES vaidmuo dabartiniuose dvišaliuose ginčiuose

Geriausiai ES vaidmenį dvišaliuose ES valstybių ginčiuose su Rusija galėtų iliustruoti trijų sluoksnių piramidė, kurios apačioje – visi dvišaliai ginčai, vidurinėje dalyje – dvišaliai ginčai, kurių objektas patenka į bendrųjų kompetenciją, o pačiame viršuje – ginčai, kuriuos sprendžiant tiesiogiai dalyvavo Europos sąjunga. Atvejai, kuomet sprendžiant dvišalius ginčus tiesiogiai dalyvavo ES sudaro tik pačią „aisbergo“ viršūnę.

Kodėl taip yra? Pirmiausia todėl, kad pačios ES valstybės dažnai nelinkusios kelti dvišalių klausimų į ES lygmenį:

- Valstybės turi skirtingas ES-Rusijos santykių vizijas. Tokios šalys kaip Austrija, Belgija, Vokietija, Suomija laikosi pozicijos, kad ES-Rusijos santykių pagrindas turėtų būti pirmiausiai ekonominis bendradarbiavimas. Dvišalių ginčų sprendimas, net jei tokie ginčai liečia šių valstybių interesus, neturi pakenkti ilgalaikiams ES-Rusijos santykiams: jei bendras ES-Rusijos santykių klimatas išliks pozityvus, dvišalius nesutarimus bus paprasčiau.
- Dalis valstybių deklaruoja palaikančios „ypatingus santykius“ su Rusija, todėl yra linkusios neeskaluoti konfliktų. Dvišalių nesutarimų kėlimas į ES lygmenį traktuojamas kaip nereikalingas klausimo politizavimas.
- Trečia, didelė dalis valstybių narių laikosi pozicijos, kad dvišaliu formatu problemas galima išspręsti greičiau (šis argumentas turi realaus pagrindo, ES institucijų dialogas su Rusijos institucijomis vyksta

pastebimai pasyviau, nei gali vykti derybos tarp nacionalinių valstybių atitinkamų institucijų).

- ES solidarumo klausimas. Solidarumo klauzulė neabejotinai reikšminga ES valstybių narių santykiams su trečiosiomis šalimis: ji įgalina ES dalyvavimą sprendžiant ginčus ne tik prekybos politikos klausimais, bet ir tose srityse, kur ES kompetencija nėra išplėta. Tačiau šiandien bendra ES valstybių narių ir Europos Komisijos pozicija dėl ES vaidmens dvišalių ginčų reguliavime pasisako už kuo mažesnę ES intervenciją, t.y. dvišaliai ginčai, jei įmanoma, turi likti dvišaliai. ES intervencija dvišaliuose ginčiuose šiandien įmanoma tuomet, jei pažeidžiami principiniai ir gyvybiniai ES valstybės narės interesai ir tuomet, kai dvišalių derybų galimybės jau yra išsemtos. ES įsikišimas taip pat laikomas pagrįstu tais atvejais, kuomet dvišalis konfliktas sudaro kliūtis bendrųjų ES politikų įgyvendinimui ar turi poveikį daugiau nei vienai valstybei narei. Tačiau šie kriterijai nepakankamai konkretūs, o solidarumo demonstravimas ar atsiribojimas išlieka iš esmės politinio apsisprendimo klausimu. Nors ES valstybių narių solidarumo klauzulė yra vienas esminių Maastrichto ir Lisabonos sutarčių aspektų, realios valstybės narės galimybės užsitikrinti visų ES narių paramą kiekvienąkart priklauso nuo įvairių subjektyvių sąlygų: nuo bendros valstybės narės reputacijos ir kitų valstybių narių nacionalinių interesų, iki ES-Rusijos santykių tuo metu, kai išskyla konfliktas, t.t.
- ES išitraukimo sėkmė taip pat priklauso nuo to, kokie ir kaip naudojami ES poveikio instrumentai. ES turi nemažai instrumentų, kurie galėtų būti taikomi: atitinkamų ES valstybių narių agentūrų solidarūs kreipimaisi, trišalės konsultacijos ir situacijos tyrimai, bendrosios užsienio ir saugumo politikos pareiškimai ir pirmininkaujančios valstybės tarpininkavimas, ginčijamų klausimų įtraukimas į ES-Rusijos susitikimų darbotvarkę ir kraštutiniu atveju – įvairių derybų suspendavimas. Jų taikymas visiškai priklauso nuo ES institucijų ir valstybių narių sprendimo kiekvienu individualiu atveju. Praktikoje efektyviausi instrumentai yra bendros konsultacijos ir ES pirmininkaujančios valstybės diplomatinis tarpininkavimas. Tačiau pastaroji priemonė sėkminga tik tuomet, jei tuo metu pirmininkaujanti valstybė suinteresuota kuo greitesniu ginčo sprendimu ir turi pakankamai politinio svorio. Geriausiu teigiamu pavyzdžiu galima laikyti Vokietijos tarpininkavimą Rusijos-Lenkijos „mėsos karo“ ir Estijos „bronzinio kario“ incidento metu. Abiem atvejais būtent pirmininkaujančios valstybės diplomatija turėjo lemiamos reikšmės tam, kad ekonominės ir diplomatinės Rusijos sankcijos ES valstybėms narėms būtų nutrauktos. Kita vertus, Portugalijos pirmininkavimas dvišalių ginčų sprendime – visiškai priešingas pavyzdys. Šio pirmininkavimo metu dvišaliai ES-Rusijos ginčai praktiškai dingo iš ES-Rusijos santykių darbotvarkės. Kitaip tariant, šiuo metu ES instrumentariumas dvišalių ginčų sureguliuavime nėra apibrėžtas, todėl ginčų perkėlimas į ES lygmenį anaip tol nėra panacėja, priešingai, jis gali reikšti užvilkinimą ar ignoravimą.

Kita vertus, kitaip nei daugeliui ES tarpininkavimo atsisakančių ES valstybių, Lietuvai ES dalyvavimas yra būtinas Rusijos spaudimui atsverti. Todėl didesnės, nuoseklesnės ir aiškiau apibrėžtos ES galimybės dvišalių ginčų sureguliuavime turėtų būti svarbiu Lietuvos ES politikos prioritetu. Nepaisant to, pažymėtina, kad siekiant efektyviau išnaudoti šią galimybę būtina atlikti tam tikrą dvišalių ginčų sprendimo strategijų inventorizaciją pačioje Lietuvoje.

Rekomendacijos Lietuvai:

- **Sektorinis situacijų planavimas ir veiksmų planų formulavimas.** Su svarbiausiais valstybės sektoriais susijusių galimų grėsmių įvardinimas ir veiksmų planų išplėtojimas turėtų būti neatsiejama tokios inventorizacijos dalis. Nepaprastai svarbu aiškiai įvardinti, kokių priemonių bus imamasi ir kuriuo lygmeniu bus sprendžiami ginčai kiekviename sektoriuje, reikalinga nustatyti tam tikrus „slenksčius“, kada ir kokios paramos ar tarpininkavimo bus kreipiamasi į ES valstybes nares ar institucijas. Tai būtina ne tik tam, kad būtų užtikrinta vieninga visų Lietuvos institucijų pozicija. Tai padėtų užsitikrinti ES valstybių paramą, kadangi aiškiai parodytų, kad Lietuva ginčų sprendimui renkasi bendradarbiavimo strategiją.
- **Gera problemos komunikavimo strategija.** EK ir valstybės narės privalo būti informuotos apie kilusį ginčą nuo pat pradžių, jau nekalbant apie suinteresuotas nacionalines institucijas. ES valstybių praktika rodo, kad EK ir ES valstybių narių informavimas apie galimą arba jau prasidėjusį nesutarimą kuo anksčiau padidina tikimybę, kad nukentėjusios valstybės pozicija bus paremta.
- Paraleliai **Lietuvai derėtų dėti realias pastangas sureguliuoti konfliktą dvišaliu lygmeniu**, automatiškai neperkeldama jo sprendimo ES kompetencijai. Tam, kad ES galėtų efektyviai apginti strateginius Lietuvos ir kitų šalių interesus, ES-Rusijos santykių darbotvarkė turi likti neperkrauta.
- **ES tarpininkavimas turėtų būti suvokiamas kaip būdas Lietuvos tiesioginiams interesams ginti, o ne Rusijai nubausti.** T.y. atsakomosios priemonės turi būti adekvačios, jomis turi būti siekiama panaikinti žalą, kylančią dėl konflikto santykiuose su Rusija, o ne „pamokyti Rusiją visiems laikams“. Jei Lietuva sugebės įtikinti ES partneres, kad ir probleminėse situacijose siekia bendradarbiavimo ir solidarumo su ES, tai turės kur kas didesnę „atgrasymo“ efektą Rusijai, nei ES kontekste radikalūs, o Rusijos požiūriu – menkai efektyvūs metodai.

Rekomendacijos dėl ES vaidmens dvišaliuose ginčiuose didinimo:

- **Siekti solidarumo klauzulės praktinio įgalinimo.** Europos Komisija turėtų numatyti pagrindines politines gaires, apibrėžiančias,

kokiose situacijose ir kokioms aplinkybėms kilus, ES valstybė narė gali pagrįstai tikėtis ES valstybių solidarios paramos. Šios gairės politiškai įpareigotų ES valstybes nares veikti susidarius tam tikroms aplinkybėms, panaikintų dabar egzistuojantį neužtikrintumą dėl to, ar pavyks sulaukti paramos, disciplinuos besikreipiančias šalis bei apribos Rusijos galimybes kvestionuoti ES solidarumą.

- **ES lygiu turėtų būti vykdoma reguliari dvišalių ginčų peržiūra.** Dabartinis ES-Rusijos santykių audito metodas iš esmės pagrįstas tik Rusijos-ES institucinio tinklo funkcionavimo vertinimu. Toks santykių vertinimas yra neišsamus ir neatspindi realios padėties. Formalūs ES-Rusijos santykiai – iš esmės mažesnioji dalis visų ES valstybių narių-Rusijos santykių. Dvišalių santykių įtraukimas į padėties vertinimą atskleistų naujų ES-Rusijos santykių tendencijų ir, galbūt, leistų įžvelgti naujus išskylančių problemų sprendimo kelius. ES valstybių narių nenoras dvišalių konfliktų viešinti ir diskutuoti apie tai ES lygmeniu šiandien yra ryški tendencija (dėl to ilgą laiką vyravo įsitikinimas, kad „problemų su Rusija“ turi tik naujosios ES narės). Nepaisant to, siekiant gerbti tokią kai kurių ES valstybių narių strategiją, minėtos dvišalių ginčų inventorizacijos galėtų vykti neformalių ES lyderių susitikimų rėmuose.
- ES nebūtinai instrumentai ar veiksmų planai nukreipti išimtinai prieš Rusiją. Tokias iniciatyvas būtų sunku „parduoti“ ES vidinėse derybose, be to, jos gali sukelti Rusijos nepasitenkinimą. Numatytos **priemonės galėtų būti tinkamos visiems ginčams su trečiosiomis šalimis.**
- Universalus solidarumo instrumentas neįmanomas (toks instrumentas, kurį būtų galima taikyti visiems galimiems dvišaliams ginčams – nuo techninių iki diplomatinių), tačiau **ES lygmeniu taip pat įmanomas sektorinis situacijų planavimas.** Kitaip tariant, svarbiausiuose sektoriuose privalo būti numatytos greito panaudojimo priemonės, kurios padėtų neutralizuoti neigiamas pasekmes valstybei narei (pvz., energetikos sektoriuje – energetinių išteklių perskirstymas ES viduje, pan.). Analogiškai reiktų numatyti ES veiksmų planus ir kitoms situacijoms. EK sekretoriatas turėtų atlikti potencialiai taikytinų priemonių inventorizaciją ir numatyti jų taikymo „slenksčius“.
- Rusijos įtraukimas į kitus tarptautinius formatus (tokius kaip PPO) savaime palengvintų ir supaprastintų ginčų sprendimo mechanizmus. Todėl to turėtų būti nuosekliai siekiama.
- **Nuosekli dvišalių ginčų stebėseną ir informacijos koordinavimas.** ES lygmeniu egzistuoja paklausa mechanizmo, kuris įgyvendintų koordinuotą prekybinių kliūčių stebėseną bei nuolat palaikytų santykius su ES bei trečiųjų šalių šakinėmis standartizavimo institucijomis bei verslo atstovais. Būtina geriau išnaudoti šiandien pasyviai veikiančius mechanizmus, tokius kaip ES-Rusijos prekybos ir pramonės profesinių sąjungų forumas.

Nuoseklesnis ir gilesnis formalių ir neformalių kontaktų su trečiųjų šalių institucijomis ir raktiniais asmenimis palaikymas leistų sukurti savitą išankstinio įspėjimo sistemą, t. y. iš anksto dalintis informacija apie galimus prekybinius nesutarimus.

- **Kompleksinis priemonių taikymas.** Susikoncentravimas vienos prekybos konfliktais išspręstų tik dalį problemų (atsižvelgiant į tai, kad dvišalių ginčų su Rusija ligšiolinė praktika neapsiriboja tik ekonominiais ginčais), todėl ES lygmeniu turi būti siekiama įgyvendinti pilną priemonių kompleksą: solidarumo klauzulės konkretizavimas + sektorinis situacijų planavimas + išankstinio įspėjimo mechanizmo formulavimas.

Naudota literatūra:

- Mathias Roth, Bilateral Disputes between EU Member States and Russia. CEPS Working Document No. 319/August 2009. <http://www.ceps.be/node/1720>
- Živilė Dambrauskaitė, Laurynas Kasčiūnas, Vytautas Sirijos Gira, Lietuvos ir Rusijos santykių krizė: pamokos, kurias būtina išmokti. Rytų Pulsas, Rytų Europos studijų centras, 2009 08 25. http://www.eesc.lt/lt/veikla/rytu_pulsas_2009.
- Andrew Wilson, Nicu Popescu and Pierre Noël, The Future of Eu-Russia Relations: A Way Forward In Solidarity and the Rule of Law. *This briefing paper was requested by the European Parliament's Committee on Foreign Affairs.* European Council on Foreign Relations, February 2009. http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/dv/pe407011en_wilsonpopes/pe407011en_wilsonpopescu.pdf

Lietuvos politika Baltarusijos atžvilgiu: ar žinome, ko siekiame?

Vytis Jurkonis¹,
Rytų Europos studijų centras, Vilnius, Lietuva

Ne paslaptis, jog pastaruoju metu Lietuvos Rytų politiką buvo galima pavadinti vertybinių orientacijų ir pragmatizmo balanso paieškomis. Optimalios formulės, deja, kol kas dar nepavyko surasti ir vargu, ar tai iš viso įmanoma. Vertybių ir pragmatinių interesų suliejimas iš esmės panaikina vienas kito savybes, atpažinimo ženklus, o eventualiai ir ištrina vienas kito prasmę. Viena vertus, tai filosofinė diskusija, bet faktas, jog ji buvo iškilusi ir viešojoje erdvėje, rodo, jog ir užsienio politikos praktikai ieško atsakymo į šį fundamentalų klausimą.

Kalbant apie Baltarusiją, akivaizdu, jog vertybinė orientacija nepadeda reguliuoti tarpusavio santykių, nes vertybiniai abiejų valstybių horizontai drastiškai skiriasi – mažų mažiausiai nesutampa žodynai, bet nebūtų per drąsu teigti, jog tai gilesni mąstymo ir suvokimo skirtumai. Dėl šios priežasties kalbėti apie vertybes su A. Lukašenka ne tik nefunkcionalu, bet iš principo yra bergždžias dalykas.

Pragmatinių interesų siekimas Baltarusijos atžvilgiu kelia ne mažiau klausimų. Pirmasis klausimas būtų kone įžūlus, bet tiesiogiai susijęs su suformuluota pranešimo tema “ar žinome, ko siekiame”. Atsakant į šį klausimą iš pradžių reiktų apsibrėžti Lietuvos poreikius ir interesus Baltarusijos atžvilgiu. Antrasis, ne mažiau svarbus dalykas – apsibrėžti kontekstą ir numatyti įtakos svertus bei kanalus minėtiems interesams pasiekti.

Kontekstas

Charakteringiausiu Baltarusijos užsienio politikos bruožu ilgą laiką buvo galima vadinti saviizoliaciją. Ne vienerius metus Baltarusijai tokia pozicija buvo tiek naudinga, tiek ir patogi, suteikianti svertų balansuoti tarp Rytų ir Vakarų. Baltarusijos teritorija eina dujų, elektros, naftos linijos, taip pat tranzitiniai keliai, geležinkeliai, todėl nei ES, nei Rusija negali lengvai ignoruoti ar apeiti Baltarusijos. Dėl šios priežasties Baltarusija buvo ir vis dar išlieka patogioje *tarpininkės* pozicijoje.

¹ **Vytis Jurkonis** – Rytų Europos studijų centro Pilietinės visuomenės vystymo ir bendradarbiavimo skyriaus vedėjas, el.paštas: vytis.jurkonis@eesc.lt

Žvelgiant iš ES perspektyvų, ekonominis vektorius atrodo akivaizdžiai svarbesnis už beveik visiškai nuslopintą politinę dimensiją. Bandymų reikalauti struktūrinių pokyčių, tiesa, buvo, bet 2009-ųjų įvykiai (pakvietimas dalyvauti Rytų partnerystėje, A. Lukašenos ir kitų aukštųjų pareigūnų vizitai į ES valstybes) rodo, jog pragmatinė pozicija ima dominuoti. Tą galima iš dalies suprasti, nes tarptautinei bendruomenei, donorams ir su Baltarusija dirbančioms organizacijoms, regis, kilo daug pagrįstų klausimų dėl paramos opozicijai ir vadinamųjų demokratizacijos projektų:

- ar dirbama su tinkamais žmonėmis;
- neaiški jų atskaitomybė;
- kokie darbo rezultatai (jei nepastebimas demokratinų jėgų/nuotaičių augimas);
- ar pati opozicija yra demokratiška;
- ar vyksta žmonių rotacija;
- ar atsiranda naujų lyderių;
- ar egzistuoja konkreti darbotvarkė/alternatyva režimui;
- galų gale, ar opozicija iš viso turi nors kokį nors potencialą.

Kadangi šie klausimai užduodami ne vienerius metus, o situaciją vargu, ar galima vadinti nors kiek pažengusia, natūralu, jog darbas su opozicija kelia daug abejonių. Pragmatiškai žiūrint viskas paprasta – neverta investuoti į tuos, kurie bet koku atveju pralaimės. To pralaimėjimo priežastys jau nebesvarbios – ar tai režimo represijų padarinys, ar tiesiog opozicijos neįgalumo rezultatas. Racionaliai vertinant, bet kuriuo atveju pinigai ir sugaištas laikas bus „išmesti į balą“. Nepaisant to, emociškai sunku susitaikyti su mintimi, jog kaimyninėje valstybėje gali „gauti parų“ už nacionalinės vėliavos ar Vyčio simboliką, arba būti sumuštas ar išmestas iš universiteto už tai, kad uždegei žvakutes solidarumo dieną. Tiesa, A. Lukašenka tapo kur kas atsargesnis nei 2000-aisiais metais, kuomet Baltarusija išsiskyrė politinėmis žmogžudystėmis, dingusiais asmenimis (Jurijus Zacharenka, Viktoras Gončaras, Anatolijus Krasovskis, Dmitrijus Zavadskis) ir masiniais suėmimais.

Nepaisant to, nereikia turėti iliuzijų, jog Rytų partnerystės kontekste valdžios represijos sumažėjo – jos viso labo įgavo kitokias formas. Vietoje politinių kalinių šiandien Baltarusijoje – namų areštai, priverstinė karinė tarnyba, baudos už menamus nusikaltimus bei įvairūs bauginimo mechanizmai.

Nemažiau svarbus argumentas, jog tarptautinė bendruomenė negali palikti savo pačios kūdikio. Kitaip tariant, visiškai nusigręžti nuo opozicijos būtų nei moralu, nei sąžininga. Net ir maštant tolimesnėje perspektyvoje, akivaizdu, kad opozicijos išgyvenimas būtinas, jei vis dar puoselėjamas (tegul ir nutylimas) demokratizacijos projektas. O be nors minimalios išorinės paramos opozicijos Baltarusijoje neliks.

Tiesa, čia reikia pridurti, kad 2010-ieji metai Baltarusijoje bus visokeriopos mobilizacijos metai ruošiantis Prezidento rinkimams. Šiuo metu vyksta politinių jėgų persigrupavimas, kurį itin gerai išnaudoja režimas, skaldydamas opoziciją iš vidaus, parodydamas ją tarptautinei bendruomenei ir Baltarusijos

visuomenei kaip orientuotą išimtinai į užsienio paramos įsisavinimą ir visiškai nepajėgią užsitikrinti nors minimalią visuomenės paramą.

Vėlgi nereikia apsirikti, jog politinė situacija Baltarusijoje gerėja. Optimistai akcentuotų, kad buvo priimtos rinkimų įstatymo pataisos formaliai pagerinusios priešrinkiminių kampanijų bei kandidatavimo sąlygas pagal ESBO rekomendacijas. Balandžio mėnesį Baltarusijoje vyksiantys savivaldos rinkimai Vakaruose bus laikomi politinio proceso progreso indikatoriumi. Jie neabejotinai bus panaudoti sukurti laikinai iliuzijai, jog Rytų partnerystė ir glaudesnis bendradarbiavimas su ES daro įtaką politiniam klimatui Baltarusijoje. Bet tai bus tik jaukas, nukreipsiantis tarptautinės bendruomenės dėmesį nuo būsimų Prezidento rinkimų.

Lietuvos interesai

Reiktų grįžti prie klausimo, ar žinome, ko siekiame. Natūralu, jog politika Baltarusijos atžvilgiu yra esminių Lietuvos užsienio politikos tikslų išvestinė:

- saugumas;
- gerovė;
- statuso ir prestižo siekimas.

Baltarusija Lietuvai svarbi visais šiais aspektais.

Saugumo problemos sietinos su nelegalios migracijos srautais, kontrabanda, nelegalia prekyba ginklais, galų gale ekologija – tai kelia grėsmę bei susirūpinimą ne tik Lietuvai ar ES, bet ir visai tarptautinei bendruomenei. Jau nekalbant apie neproporcingai dideles Baltarusijos karines pajėgas.

Baltarusija Lietuvai svarbi ir **gerovės** aspektu, nes joje driekiasi vamzdynai, tranzitiniai keliai, kurie šiandien vis dar itin svarbūs. Maža to, Baltarusijoje dirba ne viena lietuviško kapitalo įmonė, kurių darbo aplinkos nepavadinsi stabilia ir prognozuojama. Ne mažiau svarbu ir tai, jog Lietuva (ir ypač Vilnius) yra traukos objektas tiek tautiškai nusiteikusiai baltarusių daliai, tiek turistams, „Akropolio“ ar kitų prekybos centrų gerbėjams.

Statuso ir prestižo siekimas taip pat akivaizdus – ne vienerius metus Lietuva save pozicionavo Rytų eksperte Europos Sąjungoje, be to, Baltarusija yra ir savotiškas Lietuvos politinio kurso teisingumo įrodymas. Po Sovietų Sąjungos subyrėjimo Baltarusija iš principo buvo pranašesnėje startinėje pozicijoje, o dabar Lietuvą ir Baltarusiją skiria mažiausiai dešimtmetis.

Poveikio priemonės

Identifikavus tikslus, galima klausti, kokius poveikio instrumentus turime. Atsakymas paprastas – tai dvišalis formatas arba/bei veikimas per daugiašalius formatus (ESBO, ES, NATO, kitas organizacijas).

Dvišalis formatas

Neabejotina, kad Lietuva su savo resursais ne itin pajėgi daryti didesnę apčiuopiamą poveikį dvišaliu formatu. Ypač tai pasakytina apie vertybinę poziciją, kurios, net ir norėdami, negalime reikalauti, nes neturime įtakos svertų. Kita vertus, Lietuva negali užmerkti akių ir taip oficialiai pritarti žmogaus teisių pažeidimams Baltarusijoje. Tokiu būdu politinis bendradarbiavimas su Baltarusija savaime susiaurėja, o darbiniai santykiai apsiriboja techninio, ekspertinio/žinybinio pobūdžio kontaktais, kurie vyko ir vyksta, nepaisant buvusių ES sankcijų ar izoliacijos politikos (vykdomas selektyvus pragmatiškas bendradarbiavimas: valstybinių sienų demarkavimo, nelegalios migracijos klausimais, regioninis bendradarbiavimas ir t.t.).

Pragmatinį bendradarbiavimą reiktų sustiprinti vertybine dimensija, tačiau ji įmanoma tik per NVO ir pilietinės visuomenės bendradarbiavimą (kitai – *people to people* kontaktus). Tokiu būdu mūsų diplomatai ir valdžios atstovai dvišaliame formate galės referuoti į Lietuvos visuomenės nuomonę, nuotaikas, o ne tiesiog vienašališkai reikalauti permainų, rizikuodami peržengti gan trapią liniją tarp demokratizavimo ir kišimosi į kitos valstybės vidaus reikalus.

Reikia pasakyti atvirai, kad su nedidelėmis išimtimis Lietuvos politika Baltarusijos atžvilgiu yra savų interesų siekimas. Pakalbėjus su baltarusių ekspertais ar analitikais (ypač po A. Lukašenkos vizito Lietuvoje), išvada konkreti ir gana pikta – užteks veidmainiauti kalbant apie vertybes arba demokratijos perkėlimą. Kaip ir minėjau, neverta investuoti didelių pinigų į demokratinių kandidatų paramą Baltarusijos Prezidento rinkimuose. Tačiau reikia pasirūpinti opozicijos išgyvenimu. Šiuo atveju ypač skausminga yra Jungtinių demokratinių jėgų (ODS) situacija, nes galima prognozuoti, jog apie A. Milinkevičių besiburiančios politinės jėgos “suvalgys” didžiąją dalį tarptautinės paramos.

Koncentruotis reiktų į NVO sektorių, smulkias nepriklausomas organizacijas ar žmonių grupes, analitinius centrus, stengtis stiprinti ekspertinį Baltarusijos potencialą. Tai ypač pasakytina apie laikotarpį po Prezidento rinkimų, nes po jų staigiai nuslops priešrinkiminis entuziazmas, nutrūks padidėjusi tarptautinė parama, ištiks emocinė ir psichologinė duobė ir taip netvirtuose demokratinės visuomenės likučiuose. Tokios visapusiškos apatijos laikotarpiu net ir nedidelė Lietuvos parama bus gyvybiškai naudinga ir atrodys pakankamai svori.

Ypač reikalinga informacinė pagalba griauanti mitus apie vieno procento nedarbą Baltarusijoje krizės laikotarpiu. Būtų gerai palyginti realią ekonominę ir socialinę Baltarusijos situaciją su kaimyninėmis ES šalimis.

Pažymėtina, kad Baltarusijos vyriausybė, nepaisant šiltėjančių santykių su ES, visiškai neseniai įvedė naujus apribojimus internetui (prezidento įsakymas nr. 60), prieš kelias dienas įvyko eilinis išpuolis prieš BELSAT žurnalistus. Parama šiame sektoriuje visada buvo ir išlieka labai svarbi. [Galima padėti žiniasklaidos priemonėms, pavyzdžiui, Euroradijui <http://www.euroradio.fm/by/>.]

Minėjau, jog reikia pažinti kaimyną. Kiek iš tikrųjų Lietuvoje yra Baltarusijos ekspertų? Reikia pripažinti, kad Lietuvoje stokojama tiek akademinės, tiek analitinės informacijos apie kaimynus. Kiek nepriklausomos informacijos gauname? Būtų prasminga remti sociologinius tyrimus, kurie padėtų aiškiau identifikuoti konkrečias Baltarusijos visuomenės problemas ir poreikius, ypač orientuojantis į baltarusių jaunimą. Dauguma dabar turimos informacijos remiasi spėjimais ir numanymais. Baltarusijos vidaus procesų išmanymas tuo pačiu prisidėtų prie Lietuvos pretenzijų į ekspertines pozicijas ES realizavimo. Kartu tai leistų konkrečiau formuluoti ES darbotvarkę artėjant Lietuvos pirmininkavimui.

Visgi didžiausias potencialas slypi išnaudojant visus įmanomus **daugiašalius formatus**.

Rekomendacijos:

- Ne vienerius metus diskutuota apie demokratiškos Baltarusijos draugų klubo kūrimą, tačiau ši idėja buvo epizodiška ir neįgavo didesnio politinio svorio. Lietuvos pirmininkavimas Demokratijų Bendrijai bei kovo mėnesį vyksiantys susitikimai galėtų grįžti prie šios iniciatyvos ir surinkti grupę autoritetingų asmenų, turinčių politinį ir moralinį autoritetą tarptautinėje bendruomenėje ir nebijančių/galinčių nuolat nepriklausomai kalbėti apie vertybes bei atkreipti dėmesį į demokratijos bei teisinės valstybės principų pažeidimus Baltarusijoje.
- Lietuvos pirmininkavimas ESBO, tikėtina, sutaps su Baltarusijos prezidento rinkimais. Tai didžiulis iššūkis ir jau dabar reikia kalbėti tiek apie rinkimų stebėjimo mechanizmus, tiek apie kitas poveikio priemones per šią instituciją užtikrinant kuo skaidresnį rinkimų procesą ir tinkamą rinkimų proceso ir rezultatų įvertinimą.
- Būtina laikytis dviejų strategijos – vykdyti nuoseklų bendradarbiavimą su valdžios atstovais, atsargiai taikant sąlygiškumo elementus ir siekiant gerinti sąlygas pilietinei visuomenei bei opozicijai veikti. Vienu iš tokių (gan neskausmingų) sąlygiškumo pavyzdžių galėtų būti NVO registravimo proceso gerinimas.

NVO registracijos procedūrų palengvinimas yra vienas iš perspektyviausių derybų objektų Rytų Partnerystės kontekste:

- tiesiogiai nekelti grėsmės Baltarusijos režimui (kitaip nei rinkimų įstatymų ir procedūrų demokratizavimas);
- pozityvus postūmis pilietinei bendruomenei skatinti (daugelis organizacijų išėitų iš pogrindžio);
- užtikrinti skaidrumą (pinigai į Baltarusiją galėtų būti pervedami per bankų sąskaitas, o ne suteikiami grynaisiais);

- padidintų NVO atskaitomybę (nemaža dalis NVO piktnaudžiauja esama padėtimi);
- skatintų asmeninių kontaktų plėtrą ir bendradarbiavimą abipus sienos su Lietuva.

Taip pat būtina pabrėžti spaudos ir asmens laisvės principus.

- „Meduoliu“ Baltarusijos režimui galėtų būti ne tik laisvesnis judėjimas pasienyje, bet ir vizų procedūrų paprastinimas. Tiesioginis žmonių sąlytis, galimybė lengviau atvykti į Lietuvą naudingas Lietuvai ekonomiškai, be to, yra pats efektyviausias būdas įtikinti baltarusius, kad įstojus į ES Lietuvoje nėra taip blogai, kaip vaizduoja Baltarusijos žiniasklaida.
- Reikia nepamiršti ir didžiausio bei sėkmingiausio Lietuvos projekto – EHU, European Humanities University – finansavimo bei veiklos užtikrinimo.
- Dirbant su opozicija reikia orientuotis į ilgalaikę perspektyvą, nesitikint staigių rezultatų, o siekiant konkrečių planų ir tarpinių rezultatų įgyvendinimo bei griežtai reikalaujant vidinės demokratijos.
- Lietuva turi būti suinteresuota nepriklausomos analitikos plėtra bei ekspertinio potencialo Baltarusijoje didinimu.